

זהר שביט

מפאריס לברסלאו: נדודי "ילדות משה"

כמו סיפור בלעם, סיפור שמשון והארי וסיפור רוד ונג'ליה, משה, כרוד, אף מנגן בכינור לעודו. טכניקה של חזרה לאחור מתאי הסיפור מפי משה את ילדותו, את אימוצו עליידי בת פרעה ואת חייו הנעימים בחצר פרעה. דה ונג'ליס אינה מסתירה את עבודת בני ישראל במצרים, אבל מוסיפה להם פן אידילי: יזכר, אם משה, נשכרה עליידי הארמון כמיונקת שלו וגם כרי 'ללמדו חוקי אלוהים ותר ורתוי'. בת פרעה שולחת מתנות יקרות למריין לכלולת משה וציפוריה.

ואמושך גם לא ראה שום בעיה בסיפור שהמי ציאה דה ונג'ליס על המטה שהביא אתו משה מצד רים, מטה שלפי סיפורה כת אבדום מעץ באלוני ממרא, ועבר מרוד לרוד בשבט לוי. לפי גידולתה, המטה הזה אבד במריין, ובמקומו קיבל משה 'כפת תמרים'. אולי לא היתה לאמושך בעיה לאמץ את החירות והצידות של דה ונג'ליס מפני שהיתה מוכרת לו ממדשי אגדה רבים שלפי חלק מהם

מאדאם דה ונג'ליס

על גלגוליו של הספר "דועות מדיין" מאת מאדאם דה ונג'ליס, אומנתו של מלך הצרפתים לואי פיליפ, שתורגם לעברית בברסלאו, 1843. בתיווכה של ונג'ליס ביקש המתרגם העברי להחזיר את המקרא אל מערכת החינוך היהודי, אבל לא בררך הלימוד המסורתית

קצת יותר משלושים שנים ארכה הדרך לספרה של מאדאם דה ונג'ליס (Genlis) להגיע מפאריס לברסלאו תוך כדי תניית ביניים בגרמניה. בשנת 1843 הפיס רוד אמושך, משכיל מברסלאו, ספרו בן 48 עמודים שנשא את השם "דעות מדיין או ילדות משה". הספר הנריד הזה היה תרגום לעברית של ספרה של מאדאם דה ונג'ליס, "Les Bergeres de Madian; ou, La jeunesse de Moise, poeme en prose en six chants", שראה לראשונה אור בפאריס בשנת 1812. שנתיים לאחר מכן, 1814, תורגם הספר לגרמנית על ידי מתרגם אלמוני למדי ושמו קרל גוט ליב תיאודור וינקלר (שתחם על תרגומו בשם העט תיאודור הל), ותורגם באותה עת גם ספרים אחרים של ונג'ליס, ובהם את אחי הדועים ביותר, "עירב שקת מיתולוגית".

דה ונג'ליס היתה כבר דמות מוכרת בגרמניה. כמה מספריה המצליחים תורגמו לגרמנית כעשרים שנה קודם לכן, מיר לאחר שראו אור בצרפת, ובהם "תיאטרון חובכי לנערות" (1799), שתורגם לגרמנית על ידי עליידי אוד הפרוגים ומחבר ספרי הלימוד החשובים של השכלה, כריסטיאן פליקס ויטה. כן תורגם לגרמנית ספרה "ארל ותיאודור או מכתבים על רבי החינוך" (1782). ההקדמה ההערות לתרגום נכתבו על ידי הסופר החשוב ביותר לילדים ולנוער של הנאורות הגרמנית, יואכים היינריך קאמפה, שרוד אמושך תירגם לעברית כמה מיצרי רותיו.

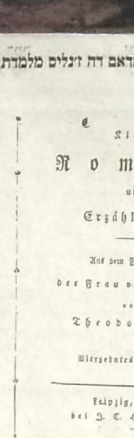
על מידת ההערכה של מאדאם דה ונג'ליס בגרמניה יעידו רביו של גתה כאות משיחותיו עם אקרמו, שם עימת בין רביו "ההפקרות והחוצפה" הניסטרוקטיוויים של וולטר לבין רביו האוסף הקר נסטרוקטיוויים של דה ונג'ליס.

"דעות מדיין" לא היה היצירה הספרותית הראשונה שחוללה את "חזונת העבריה עם הצרפתים", שנהגה על ידי משה בן ישראל ופרידריך שטראוס.

מצא משה את המטה בנגו של יתרו,

נראה שאמושך ראה בסיפור המוחלטי של דה ונג'ליס תנא מסייע לחיזוק האוטופיה המשכילית: גם ילדותו של משה במצרים, וגם ההתקלות האלימה של משה עם בני מדיין ברובה ונת איתמר, שלא אהבו את שירתו למשום, לא יכלו

שנה שהיא לא ידועה, אך ייתכן שהיא תהיה "הצפנת" בלשוננו של אברהם כתאופ-סוהי-אלי-לדנרונג "מס" תרי פרוז" של אן פו עיליירי קלמן שלומן (גם כן בתווך הגרמנית) בשנים 1857-1860. קדמו לה עיבודים של מחותן קודניו, ראסן ועוד, אבל בחירתו של אמושץ ביצירה צרפתית שמסקנה במוטו של משה חייה תעוה גדולה יותר מתרגום מחותן עתלה או אחר, מה הניע את המשכיל מבר סלאו להחליט שספריו של "הצפנת" ראוי לתרגום לעברית למען הקורא הצעיר מרדע נוסק משכיל יהודי ולקסט נוצרי כדי לספר לילדי ישראל (ילדי העברים בלשוננו) פרקים מספרו היו של משה כעבוד הצרפתי הגרמני שלהם; מרדע לא יכול היה לספר את סיפור משה, כלל פרק חומן של שהותו באחולי מדיין, שנה מתמקד כשהו מה מאדאז דה ז'וליס לפי אחת הפרשנויות המקור בלום מנאות המרדשים היהודיים; זאת כבר בוד לתרגם ספר מספריו; מרדע בוד בספר שולי, שכמעט נשתכח מלבו.

התרגום הגרמני וכתבו מאדאז דה ז'וליס, 1814

Moses, von Hermann von Helldorff gezeichnet

מאדאז דה ז'וליס מלמדת נגינה בבבל את הנסיכה אדלריי מאורליאן בורמאי

שכתב גם מחזה לנסיכה מקדרי וסמו "פרי לוש בנעה" (1818), מפני שבקיש לגנותן מן הווקרה והלגיטימציה שהר"ם קסט המתרגם זכה לזן במקור (הנסיכה הערות "מרעיות", שהתלוו לטקסט המקורי והביאו ניו או הצרפתי). רק קצה זה מובנית בתחילתה בחזרה במאדאז דה ז'וליס: בתחילת המאה ה-19 וכתה המחזקת הווספת הצרפתייה ליוקרה רבה בצרפת ובגמרי ניה, לא מעט בזכות שפריו על ראשית תנועת המשלה, בעיקר רוטו דירידו, ועם גרים מן האנציקלופדיסטים. לא ברור האם הכיר אמושץ את קורות חייה המתוקות של טסטי פליסיפה והד'ז'וליס. בחירתה הלוועית של ספרו מובא שם הספר בתרגומו הגרמני, ולא במקור הצרפתי. שמה של המחבת מופיע "פראו מן ז'וליס" – באופן ששיטט את מוצאה הצרפתי, מנבוא לספר לא החירי אמושץ דבר חצי דבר על הוזה, והתעלמות את מעוררת פליאה ששם שמארה היא ז'וליס היתה יכולה להלכה לשמש "גיבורה" רהיה בספרות ההשכלה היהודית. היא היתה אחת מן הגישה המתוקות של קופת ההשכלה במערב המערות מדיין חיה הארכות (1746-1830) והסערות יצדה כמה תקדימים מהפכניים. אחד הבלוטים בהם היה מייניה ב-1782 "למחנת" (gouvernement) ולא "מחנות", לילדיה של הרוכס מאורליאן, ובניהם המלך לעתיד לאו פיליפ.

וגם על מושגים שונים שמקורם בתרבות הצרפנית והצרפתית. אמושץ עוד הוסיף השמטות משלו, והבולטת ביניהן היא הוותרו על שלוש עמודי הערות "מרעיות", שהתלוו לטקסט המקורי והביאו השלמות הסברים מהספרות ההלניסטית ומאבות הכנסייה וכן מהמילון ההיסטורי של הד"ח' מאת האב קלמן כן שניה שמות לא אנשים ומקומות. ביסורו של דבר נישאר אמושץ עם המצות סיפורה של דה ז'וליס על משה במדיין, ולא הוסיף רד מן השימוש הופשי מאד שעשה בחומר המקראי. דה ז'וליס נעלה לעצמה חרות רבה בכל הקשור להחבה ולעביו של הסופר המקראי, שתחילתה במשה הבורח ממצרים וסופו בנישואו לצירפה, בת יתרה. היא שינתה פרטים שונים בסיפור המקראי ושיבצה בו אלמנטים חדשים. בן היתר שיבצה בסיפור מטיווים המופיעים בפרקים מאוחרים יותר בספר שמתו ובספרים מאוחרים לו, כפי ששיטט את מוצאה הצרפתי, מנבוא לספר לא החירי אמושץ דבר חצי דבר על הוזה, והתעלמות את מעוררת פליאה ששם שמארה היא ז'וליס היתה יכולה להלכה לשמש "גיבורה" רהיה בספרות ההשכלה היהודית. היא היתה אחת מן הגישה המתוקות של קופת ההשכלה במערב המערות מדיין חיה הארכות (1746-1830) והסערות יצדה כמה תקדימים מהפכניים. אחד הבלוטים בהם היה מייניה ב-1782 "למחנת" (gouvernement) ולא "מחנות", לילדיה של הרוכס מאורליאן, ובניהם המלך לעתיד לאו פיליפ.

יצחק לאור

KULTUR

בח'ש מאי הנפלא, היה זה יום ראשון, נקלעתי אל כפר העיר בקלון, להפגנה של פועלים טורקים, וא'ר שפגעתי כ'ר לראות התחילו שם מכות, מלקות שבור ראשים, אזלי סוכנים שהתגלו בזמן אזלי חמור פחות, אָבל הָרֵם נשפך מ'ר, וצַעְקוֹת, ומשקרה מתונה המנינה מעבר לפנה, טורקים הכו טורקים, רָגְלוּ, יש להודות, קפאז מפתח במקומו, וְרֵם וְקוֹקוֹת וְקוֹל פְּצוֹחַ צִמְצוֹמוֹ, וְאָב עֶצֶר שֶׁם אֵת אֶשְׁתוֹ וְשִׁלְשֵׁת יִלְדָיו, קִטְרוֹ כְּמוֹתֵי הַבֵּית בְּדָם, שָׂאל בְּקוֹל בְּרָק: "Warum schiessen Sie nicht einfach auf Sie?"

(שפרשו: "לָמָּה פָּשׁוּט לֹא יוֹרִים בְּהֵם?") ואוּלַי מִכִּיּוֹן שְׂאֵל נֶעְנָה (רַעַשׁ צְהָרִים, סוּחַ שְׂבוּעַ, רַחֲבֵי קִנּוּיֹת, אֲמִנֵי הַצּוֹחוֹת) אַוּלַי רַק דָּגָג לְחַנּוּךְ יִלְדָיו בְּדָרֵךְ אֵל הָרוּם (אִם הָיָה הָיָה עַל דָּשָׁא הַמּוֹיֵאוֹ) אָמַר הָאִישׁ בְּרָגוּ לִילְדָיו וְלֶאֱמֹר, חוּשֵׁשׁ מִפְּנֵי הַרְיָדָה בְּסִמְכוּנוֹ מִקּוֹד בְּמַעַט עַל הַנֶּאֱמָרֵים שְׂפִטְעַלְמָלֶם:

"Komm, lass uns gehen, das geht uns nichts an"

(שפרשו: הָיָה: "בּוֹאוּ נַלְחֵ, זֶה לָּא נוֹגֵעַ לְבָנִי".) אלוּ יְכַלְמֵי לְמַטְר אֵת הַרְגָזוֹ שִׁלוֹ, הָיִיתִי: יְכוֹל לְמַטְר עַם אֵת הַבּוֹ שְׂלֵי לְשׁוֹתֵקִים, מֵאֵז חָחַל הַהֲרָג שֶׁל סָתוֹ 2000, וְעוֹד יוֹתֵר לְתוֹלַעֲמִלְקָנוֹ הָיִיתִי כּוֹתֵב אַוּלַי אֵיזוֹ שָׂרִי: יִשְׁבוּ קוֹדְאָו בְּאַרְבֹּתֵי הָעֵרֶב בְּתוֹךְ שִׁתְוֵה אֵיטִית וְתִרְשִׁיתִי לְשִׁישׁוֹ כְּמוֹ עֶזֶן קִטְמוֹ אֵת קֶרַת הַצְּלִי בְּחִיּוּכִים שֶׁל מִרְתֶּר-רַבְרוֹת, וְשׁוֹתְחוֹ בְּפֶה קְפוּץ, מְרִיף טוֹבִיטְעֵם, רֶטֶב חוּם וְמִמְמַמְמַמְמַחִית "Warum schiessen Sie nicht einfach auf Sie?"

"Komm lass uns gehen, das geht uns nichts an"

(ואמר הסופר / בשידור מיוחד / מביתו כמבט מחודר / כמו עטר, / בלשון טהרה / כמו בתו / לא, לא, לא, / עם זה הוא לא / מים רם בהחלט / הוא תמיסה, ובכל / זאת / הוא יודד בככיסו)

תשובות לשאלות אלה יכולות להאיר במשוך את דרכה של ספרות ההשכלה היהודית בריאית המאה ה-19 בכלל, ואת יחסה למקרא בפרט.

התרגום העברי ל'דעות מדיין'

בראש וראשונה הכריעה ככל הנראה התימטיקה של רעות מדיין פומאם "נצרות" כשיש שירים על תימה "יהודית" לכן בוד המשכיל היהודי מן המפוביצה לספר לילדי ישראל פרק מחייו של משה, אבי הנביאים, כפי שסופרו עליו דו סורת צרפתייה, ולא בתת מפי השניים והוספת הדברים שמצאה לנכון להוסיף לסיפור המקורי בספר שנות, פרק ב "שניים גרולים פ' כמה וכמה מהם נויים שהנניס נפתלי הרץ ויזל באפוס המקראי שלו משנת 1782, "שירי הפאת", לסיפור חייו של משה במקרא. אמושץ עצמו נימך במבוא לספר את ההחלטה לתרגם את "רעות מדיין" ברוצן העשירי את המדך הקטן של הספרים התורוממים לעברית: "חדשים מקורב אראתי ספרים שונים נכתבו בשפת עבר, הבאים מארץ חוקה, כולל אמה ובינה ומסר השכל, ששתי יכל כל חן בראיהם לא אלמן ישראל האובי השפה הקרה לא בנוד בה תעורבו בניום ולמדו מעשיהם לתת לה פאר תהיה אפר - לכן אם כל חלקיה אחר כל יתנו השמים טלם, לא נקאר רעע על הארץ, ועונה בויפה ככלה בקשוריה. ראוי לקחת מוסר, נגאת ספרים עהה לעודו שברבי אהבת עולם אם כל אלקים, כאשר הייתי באמנה את מיום ירעתי לבדו טיבו ולמט ברע וכאשר הסכן שבמנוי לחלק ביעק מעט חכמה ומרע אשר מעודי אישתי לי לתעלת ילדי עברים".

ב-1820 זכה בסוכס כסף ניכר בהגדלה, החל לעסוק במסחר, והשיקע מפירות הונו בתוצאת הספרים הוא המשיך בכך גם לאחר שמספרת את וונו בעט קים לא מוצלחים.

התרגום של "דעות מדיין" היה חלק מפרויקט התרגום המקיף שלו של ספרות האגורות הגרמנית לילדים. הוא תורגם לעברית שלושה מספריו של יואכים היינריך קאמפה ("תוכחות מוסר", "מצאת אמריקא", "רובינוניו הצעיר") את "Erast" לגנטר בשם "אלוד תרצה" ואת "נרד מעד" - עיבוד של נאס מרבי הכרס הגרולים של המאה ה-18 - סיר רי המקרא של יוהאן הינר, שראו אור לראשונה ב-1714 וכו' לעשויות מהרורות ועיבורים. אמושץ גילה העדפה לתרגום של סיפורי מקרא, אף על פי